

Verzet tegen onrecht en onverschilligheid: de noodzaak van mensenrechten

Multatuli-lezing 16 november 2018 | Breda

Eduard Nazarski, directeur, Amnesty International

Geachte aanwezigen,

De laatste tijd is er veel aandacht gekomen voor de Oeigoeren in het uiterste westen van China. Dat was naar aanleiding van een rapport van de Verenigde Naties: misschien wel een miljoen Oeigoeren, dat is 10 procent van de bevolking, is inmiddels opgesloten in werkkampen.

De 'gelukkigste moslims ter wereld', zo noemt de Chinese regering de Oeigoeren. Degenen die ontvankelijk zouden zijn voor extremistische denkbeelden krijgen er een nieuwe kans op 'geluk'. Je bent ontvankelijk voor extremisme als je bijvoorbeeld een abnormale baard hebt, of een Oeigoers boek in huis hebt. Deze mensen krijgen dan les over Chinese waarden en leren patriottische liederen over de Communistische Partij. Dat gebeurt in speciale accommodaties. Ze verblijven daar een week of een maand of een jaar, net zo lang tot hun heropvoeding voltooid is.

Aan de Verenigde Naties vertelden voormalige gevangenen een heel ander verhaal. Over een meedogenloos kampeleven. Marteling en mishandeling zijn schering en inslag, de barakken zijn overvol en de hersenspoeling is erop gericht de persoonlijkheid zo af te breken dat de Oeigoeren hun religie, taal en eigen cultuur afzweren.

De noordwestelijke provincie van China is ook uitgroeid tot waarschijnlijk de meest geavanceerde regio ter wereld waar het gaat om surveillance. Overal staan camera's met de technologie voor gezichtsherkenning, ze zijn zelfs in staat iemand te identificeren aan de hand van zijn armgebaren of manier van lopen. Digitaal verkeer van iedereen wordt nauwlettend in de gaten gehouden. Dna wordt opgeslagen, stemmen worden geregistreerd in een databank. Families sturen elkaar geregeld een boodschap met lof voor de Chinese overheid, om op die manier alle verdenkingen af te wenden. Han-Chinezen die er wonen wordt gevraagd hun Oeigoerse burens in de gaten te houden, hetzelfde geldt voor leerlingen die over hun leraren rapporteren.

Het uiteindelijke doel van de Chinese staat is, in de woorden van de politieke leiders, het bereiken van optimale 'harmonie' in de samenleving.

Wat komt er in je op als je de artikelen en rapporten over de Oeigoeren leest? Bij mij was het de uitspraak *Resistance is futile*. U kent die uitspraak misschien wel. Het is een standaardboodschap van de Borg wanneer ze een buitenaards ras tegenkomen, dat ze vervolgens willen assimileren. U begrijpt inmiddels dat ik het heb over de serie *Star Trek*.

Weerstand is zinloos, is het eerste dat de bemanning van de Enterprise hoort. Want de Borg willen iedereen tot Borg maken. Individuen worden omgebouwd tot drones, ze krijgen injecties om hen van de nieuwste technologie te voorzien. Het uiteindelijke doel van de Borg is, in hun eigen woorden, 'het bereiken van de perfectie'.

De Chinese overheid is een van de voorbeelden van een nieuw type repressief regime dat is beschreven door de Amerikaanse journalist William Dobson. *The Dictator's Learning Curve* heet zijn boek. Hij concludeert dat dictators selectiever zijn geworden in de beperkingen die ze opleggen aan hun onderdanen. Dat ze vooral sluw zijn in het gebruik van democratische vermommingen terwijl ze nog steeds hun toevlucht nemen tot brute onderdrukking.

China is niet het enige land waar dat gebeurt. Een bekende uitspraak van de Russische president Poetin: 'Het is buitengewoon gevaarlijk om mensen aan te moedigen zichzelf als uitzonderlijk te zien, ongeacht hun motivatie.' Dat is assimilatie in zijn pure vorm. Wettelijk wordt het kritische ngo's bijna onmogelijk gemaakt om nog hun werk te doen.

Premier Orbán in Hongarije zegt: 'We zijn open over onze doelstellingen. We willen een Hongaars Hongarije en een Europees Europa. Dat is alleen mogelijk als we ook christelijk Hongarije behouden in een christelijk Europa. De islamitische beschaving, die altijd de bekering van Europa tot het ware geloof heeft voorgestaan, klopt nu op de deur van Europa. Niet alleen vanuit het zuiden, maar ook vanuit het westen. Maar wij willen geen multiculturele samenleving.'

In Oeganda is de druk tot assimilatie vooral gericht op de gemeenschap van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transseksuele mensen. Als deze lhbt een buurthuis willen openen, zegt de minister van Ethiek en Integriteit dat dat een criminele daad is. 'Dat moeten ze in een ander land maar doen', zegt hij. 'Homoseksualiteit is niet toegestaan en volstrekt onaanvaardbaar in Oeganda. Wie dat toch wil uitdragen is een crimineel.'

De meest recente vertegenwoordiger van het nieuwe soort repressieve leider is de nieuwe Braziliaanse president Jair Bolsonaro, een reserve-kapitein van het leger. Ik citeer van hem: 'Ik ben voorstander van martelen, dat weet u, en de bevolking is er ook voorstander van. De grote fout die de militaire dictatuur heeft gemaakt is dat ze mensen alleen maar martelden en hen vervolgens niet vermoordden.' Bolsonaro zei ook over de Braziliaanse gevangenen die berucht zijn om het geweld dat er tiert: 'Het zijn prachtige plekken ... Het zijn plaatsen voor mensen om voor hun zonden te betalen, niet om het leven te leiden van iemand die zijn intrek neemt in een spa. Degenen die verkrachten, ontvoeren en doden gaan daarheen om te lijden, niet om vakantie te hebben.'

En zo zou ik door kunnen gaan, met voorbeelden uit Turkije, de Filippijnen, Azerbeidzjan, de Verenigde Staten, Saudi Arabië en helaas nog meer.

— — —

Is in verzet komen tegen onrecht een mensenrecht? Want het staat met zoveel woorden in de Preambule van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens:

.. dat het van het grootste belang is dat de rechten van de mens beschermd worden door het recht, opdat de mens niet gedwongen worde om in laatste instantie zijn toevlucht te nemen tot opstand tegen tirannie en onderdrukking ...

Dat is daarna bevestigd, onder meer in een conferentie in 1981 belegd door Unesco. In de slotverklaring van die conferentie staat dat

het recht op verzet tegen onderdrukking door de overheid historisch is gebaseerd op natuurrecht, maar vandaag de dag is gebaseerd op de bescherming van universeel erkende mensenrechten. Het respect voor de mensenrechten is tegelijkertijd het doel en de rechtvaardiging van zo'n verzet. Het concept van een recht op verzet tegen schendingen van de mensenrechten is onlosmakelijk met de mensenrechten verbonden.

Heel oud is dat idee van een fundamenteel recht op verzet. Antigone zegt in de tragedie van Sofokles, uit de 5e eeuw v.Chr.: 'Ik kan alleen maar minachting voelen voor een overheid die om welke reden dan ook niet doet wat goed is voor de gemeenschap.'

En dan is er ons eigen Plakkaat van Verlatinghe uit 1581. Dat zegt: 'Een vorst die de vrijheden en rechten van de bevolking heeft geschonden, kan geen aanspraak meer maken op de heerschappij.'

Ik verwijs graag naar de 'jaarthematekst' 2018 van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, geschreven door Frank van Vree. Hij haalt daarin de Franse denker Emmanuel Levinas aan. Levinas is vooral bekend geworden om zijn filosofie van de Ander. We moeten de ander in het gelaat durven zien. Frank van Vree legt dat als volgt uit: in een samenleving waarin men ophoudt verantwoordelijkheid te nemen voor de ander, is de menselijke waardigheid gedoemd verloren te gaan en is ieder mens overgeleverd aan zichzelf, temidden van willekeur en rechteloosheid. Verzet is dus een vorm van verantwoordelijkheid voor de ander.

Mensenrechten, aldus Levinas, zijn oorspronkelijk en absoluut de rechten van de ander. Ze zijn het humanisme van de ander, in tegenstelling tot het klassieke humanisme van het ik. Het doel van de samenleving is vrede, maar dan wel een vrede met maatschappelijke rechtvaardigheid. De echte verdediging van de mensenrechten is 'uitwendig' aan de staat. Ze is geen deel van het apparaat, ze moet zich vaak uitdrukkelijk tegen dat apparaat afzetten.

Bij dat soort verzet behoort een woord dat koning Willem Alexander noemde in een speech ter gelegenheid van bevrijdingsdag op 5 mei in 2005. Ik citeer: 'De eerste studenten die met bonkend hart opstonden om een protest te laten horen tegen het ontslaan van hun joodse professoren, drukkers die de moed hadden om de eerste illegale bladen op de persen te leggen, huisvrouwen die joden en illegalen als vanzelfsprekend bij hun gezin aan tafel lieten aanschuiven. Daarvoor leerde mijn vader mij een schitterend Duits woord: *Zivilcourage*. Er zijn helden van het verzet. Er zijn overgangshelden die op dramatische momenten in de geschiedenis van hun land cruciale veranderingen ten goede tot stand brengen. En er zijn ook helden in vreedestijd. Zij zijn onmisbaar om de vrijheid te behouden en te versterken.'

Zivilcourage is een eigenschap die je kunt toeschrijven aan Multatuli, de naamgever van de lezing van vandaag. Ik citeer graag een zin die Theo van Boven uitsprak toen hij in 1996 de spreker was van de eerste Multatulilezing. 'Multatuli prikte met zijn scherpe pen dwars door de hooggestemde beschavingstaal die aan koloniale verhoudingen haar legitimiteit moest verschaffen.'

Zivilcourage was vaak de vonk die opstanden aanstak. We hebben er in de afgelopen generatie heel wat gezien. Wie in de huidige eeuw is opgegroeid zal ze zich waarschijnlijk heugen aan de kleuren. Er was de roze revolutie in Georgië, de oranje in Oekraïne, de groene in Iran, de paarse in Armenië. Er was de tulpenrevolutie in Kirgizië en de Jasmijnrevolutie in Tunesië. We weten inmiddels dat sommige van die manifestaties van verzet tegen een gevestigde dictatuur hebben geleid tot democratisering en dat andere helaas met geweld zijn gesmoord.

Wat kunnen we doen om mensen te steunen in het uitoefenen van hun recht op verzet? Wat hebben we nodig? Twee dingen. Ten eerste steun aan mensen die zich inzetten voor vrijheid, gelijkwaardigheid, rechtvaardigheid. En ten tweede pressie op regeringen.

De steun aan de *defenders*, zo noem ik ze hier korthedshalve, is iets waarover Amnesty soms ook goed nieuws kan melden. Of nieuws dat gemengd goed is. In Turkije werd Taner Kiliç in juni 2017 gearresteerd. Hij is advocaat en voorzitter van de afdeling Turkije van Amnesty International. Hij bracht meer dan veertien maanden achter de tralies door. Afgelopen augustus werd hij op borgtocht vrijgelaten. De zogenaamde 'Istanbul 10', tien defenders, werden in juli 2017 gearresteerd tijdens een workshop en kwamen op borg vrij in oktober 2017.

Eskinder Nega uit Ethiopië was vorig jaar bij jaarlijkse schrijfmarathon van Amnesty een van degenen voor wie wij schreven. Nega is journalist. Hij werd in 2012 tot 18 jaar gevangenisstraf veroordeeld omdat hij in een column kritiek leverde op de regering. Hij kwam dit jaar vrij, net als Mahadine, de defender die in september 2016 was opgepakt nadat hij regering van Tsjaad had bekritiseerd vanwege het economische wanbeleid.

De gevangenisomstandigheden verbeterden voor Johan Teterissa in Indonesië, veroordeeld tot 15 jaar gevangenisstraf nadat hij in 2007 tijdens een feestelijke bijeenkomst had gezwaaid met de vlag van de Zuid-Molukken. Die vlag is verboden in Indonesië.

In China is Ni Yulan, de vrouw in de rolstoel, een symbool geworden voor het verzet tegen huisuitzettingen. Ze belandde in die rolstoel door marteling in gevangenschap. Dit jaar liet ze Amnesty weten dat de politie eindelijk opgehouden leek te zijn met haar te bedreigen.

Dan het tweede dat we kunnen doen: pressie op regeringen die de mensenrechten schenden. Die pressie moet in het bijzonder komen van buitenlandse regeringen. Zoals de Nederlandse. Die regeringen kunnen op verandering van de wet aandringen. Ze kunnen die als eis stellen bij verdragen, handel en andere contacten. Ze kunnen het ontwikkelingsbudget ten bate van mensenrechten verhogen (veel EU-landen hebben dat juist verlaagd). Ze moeten, zeggen de Europese Richtlijnen, mensenrechtenverdedigers steunen.

Duidelijkheid is wel een vereiste in dit soort druk. Bij de behandeling van Saudi-Arabië in de VN-Mensenrechtenraad, eerder deze maand, spraken verschillende landen zich uit ten bate van gewetensgevangenen. Duitsland vroeg om onmiddellijke vrijlating, Frankrijk om een onmiddellijk einde aan de detentie, de Verenigde Staten en Zwitserland vroegen hetzelfde. Nederland vroeg om 'heroverweging' van de aanklachten. Dat had wel wat stelliger gekund. En ontmoeten.

Duidelijker was Nederland wel in de bespreking van China in de Mensenrechtenraad. Westerse landen riepen China op om toegang tot het gebied van de Oeigoeren en om een einde te maken aan de massadetentie. Ten aanzien van de oorlog in Jemen werd mede dankzij Nederland vorig jaar in de Mensenrechtenraad besloten tot een internationaal onderzoek naar oorlogsmisdrijven.

Zeventig jaar geleden werd de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens aangenomen. Ik citeer de eerste zin van artikel 1: Iedereen wordt vrij en

gelijk in waardigheid en rechten geboren. Dat was in 1948 de ambitie, de belofte. En die is nog steeds erg krachtig en noodzakelijk.

Van de opsomming van schendingen van mensenrechten en de kennelijke onmacht van regeringen zou je pessimistisch kunnen worden.

Optimisme of misschien beter de noodzaak om door te gaan ontleen ik niet alleen aan het grove onrecht dat mensen soms moeten ondergaan, maar ook aan de kracht van het verzet. Aan de duizenden grote en kleine organisaties en de miljoenen individuen wereldwijd die op de pleinen staan of die zich simpelweg inzetten met een brief of petitie, omdat ze dat zien als de verantwoordelijkheid die ze hebben voor de ander.

Verzet tegen onrecht en steun aan mensen die onrecht wordt aangedaan is noodzakelijk. Wie daaraan bijdraagt bevecht de ruimte om zichzelf en anderen in vrijheid te laten ademen. Zonder de zuurstof van de waardigheid van anderen verstik je je eigen waardigheid. Dan zouden Borg uit Star Trek winnen.

— — —

William Dobson schreef over de de toenemende verfijning van de technieken van onderdrukking in landen als Rusland, China en Iran. Dobson stelt dat het evenwicht op de lange termijn in het voordeel is van de oppositie. Dat is niet, zegt hij, omdat Twitter en Facebook een wondermiddel zijn in de strijd tegen de oproerpolitie en corrupte rechters. Het is omdat degenen die de nieuwe sociale media gebruiken zich bewust zijn van alternatieven voor het systeem waaronder ze moeten leven. Ze worden steeds intoleranter voor hun onderdrukkende regimes en steeds slimmer over hoe die te ondermijnen.

Een heel mooi voorbeeld is het subtiele protest van vrouwen in Saudi Arabië die de straat op gaan met hun kleding binnenste buiten.

Ik zie in ons land een andere ontwikkeling. Mensen die vooral voor hun eigen mensenrechten opkomen maken goed gebruik van social media om hun mening te verspreiden. Dat is een heel andere vorm van verzet dan de Zivildourage die ik citeerde. Als het over Zwarte Piet gaat, is er volop aandacht voor degenen die geen discussie willen, die demonstraties willen blokkeren en de tegenstanders bedreigen. De overheid heeft als primaire taak de bescherming van de mensen op haar grondgebied. Dat betekent bescherming

van hun recht op sociale actie, hun recht op betoging. Ook als hun mening hen niet aan staat.

Vrijheid van meningsuiting en vrijheid van demonstratie: een traditie die we onze kinderen moeten doorgeven.

De ambities en de beloften van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens waren verreikend. Dat betekent ook dat mensenrechten nooit af zijn. Het betekent in de praktijk een constante inspanning om op te komen voor waardigheid, vrijheid en rechten. Door zo veel mogelijk burgers, met grote overtuiging en waar nodig met Zivilcourage. De mensenrechten hebben ons nooit de boodschap gegeven dat we klaar zijn met de beginselen van de democratie en de rechtsstaat. Ze vragen van ons dat we de bescherming zeker stellen juist in moeilijke tijden, juist voor degenen die als minderheid worden bedreigd. Dat lukt alleen als veel mensen zich daar met overtuiging en passie maar ook met respect voor andere meningen voor inzetten.

Afzijdigheid en onverschilligheid helpen mensenrechten niet verder. Daar ligt voor ons allen een opgave.